

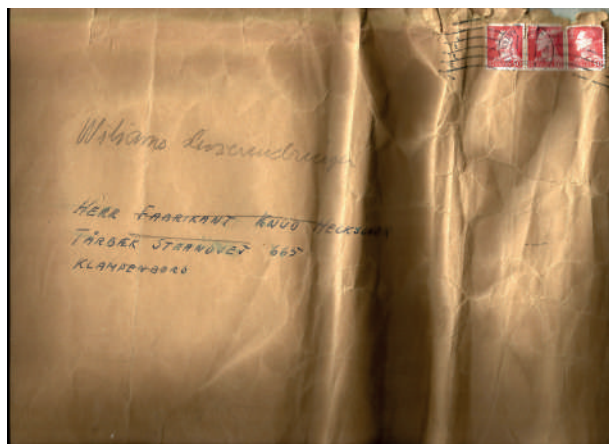
Heckscher – en familiesaga

I begyndelsen af 1920'erne skrev Wiliam Heckscher om sit liv i Aalborg og København i anden halvdel af det 19. århundrede og begyndelsen af det 20. Sammen med korrespondancer med sønnen Knud Heckscher danner hans erindringer rammen om en fortælling om jødisk liv i København og Bangkok – om arbejdsliv og netværk, ægteskaber, der blev indgået, og familieførøgelser. Hanne Foighel beretter levende om familiens historie.

Af Hanne Foighel

Jeg har ofte tænkt paa at nedskrive nogle små Erindringer fra mit Liv, men naar det hidtil ikke er blevet til noget, er det vel nærmest fordi, at jeg har ment, der ikke har fundet Begivenheder Sted, som var værd at optegne for Efterverdenen.¹

Ordene er skrevet med sort blæk og sirlig håndskrift, og de står tæt på hver linje på let gulnede sider i et gammelt regnehæfte med lyseblå tern. På nær de tre øverste rækker og en enkelt række til margin i venstre side er alle ternene

Den gule kuvert, der gemte Wiliam Heckschers livserindringer. Foto: Hanne Foighel.

på siden fyldt med ord, med svungne store F'er, S'er og D'er, helt særligt smukke krøller er der på de små d'er og afmålte og ens buer på de skråskrevne j'er og g'er. De fylder mange efterfølgende sider.

”Wiliams livserindringer”, står der skrevet med blyant med en helt anden klumpet skrift på den store gule kuvert, som jeg netop har trukket hæftet ud af. Jeg genkender min mormors håndskrift og kan se, at påtegningen er foretaget sent i hendes liv. Skriften flyder lidt ud for hende hen imod slutningen af ordet ”erindringer”.

Der er mange andre gule kuverter i den flyttekasse. ”Breve og taler fra 1918-65” står der på én, ”breve til Knud i Siam”, ”Sverigestiden” og ”Hjemkomsten” på andre. I løbet af nogle timer ligger flyttekassernes indhold spredt ud på gulvet. Gamle fotoalbum med sort-hvide billeder. Papmapper med breve i sirlig orden, og de mange gule kuverter i forskellig størrelse med flere breve, brevkort, negativer og løse billeder. Det er tydeligt, at der engang har været en vis form for orden i galskaben, men jeg ved udmærket, hvorfor, hvordan og hvornår den orden gik tabt. Det var mig selv, der hovedløst skovlede alle tingene ned i to flyttekasser, da jeg endelig tømte min mors hjem – næsten et år efter hendes død i 2003.

Min mor havde haft fotoalbum og stamtavlebøger stående i reolen. De mange gule kuverter, brevene, papirerne og løse billeder fyldte en stor dyb skuffe i hendes mahogniskænk. Det meste havde min mor år forinden tømt ud af sin mors skuffer. Også min mormor havde overtaget en del af de guldene papirer som arv efter sine forældre og svigerforældre. ”Den manglende evne til at smide væk har du ikke fra fremmede”, synes jeg, at jeg kan høre min mormor sige med et smil om læben, mens jeg bladrer rundt i papirerne. Min mormor kunne ikke smide ting væk, der ”en dag ville kunne bruges til noget”. Dét gen er stærkt. Så det hele kom ned i flyttekasser og blev sendt til opbevaring. Og det er nu, jeg vil bruge de gamle papirer til noget.

Wiliam Heckschers livserindringer begynder således:

Naar jeg nu alligevel har besluttet mig til at fæste nogen Minder til Papiret, så synes jeg ikke det godt kunne opsættes længere, da jeg nu gaar ind i mit 68’de Aar, og man jo ikke ved, hvor længe det forundes En at blive på Jorden. Grunden til denne lille Bogs Fremkomst er dels den, at jeg selv synes, det kunde være ganske morsomt ved Nedskrivningen at genopleve sit Liv i Erindringen, og dels den, at det maaske en Gang i Tiden, når ”mit Øje er lukt og Grønsværen smukt dækker Højen, hvorunder jeg sover”, kunde more mine Børn eller Børnebørn – ja maaske endda endnu senere Slægter, at tilbringe en Times Tid i Selskab med Bogen.

De små hår på mine underarme rejser sig over, at der bliver talt så direkte til mig. For jeg *er* senere slægter. Wiliam Heckscher var min morfars far. Min oldefar.²

Nogen bog blev det aldrig, men Wiliams letlæselige erindringer har en dragende tone:

Jeg er født i Aalborg d. 21. Juli 1854, det er ialfald blevet berettet Mig af mine Forældre og jeg har altid holdt min Fødselsdag paa denne Dag. Paa min Fødselsattest staar imidlertid anført d. 22. Juli 1854, og jeg kunne maaske tænke mig, at min

Ankomst til denne Verden er sket saa sent paa Dagen, at man efter jødisk Skik har regnet den som d. 22’de; er sidstnævnte Dag imidlertid den rigtige, saa er der jo ikke sket anden Ulykke, end at Verden har haft en Dag mindre Fornøjelse af min Nærværelse. Jeg skal efter min Moders Sigende være opkaldt efter min Moders Fader, Wulff Koppel, men da mit Fornavn er Wiliam, kan jeg selv kun indse, at Opkaldelsen indskrænker sig til W’et.

Wiliam er en smuk mand, som jeg kender fra de mange fotoalbum. Han har høj skaldet isse, dybtliggende lune mørke øjne og fipskæg. På fotografierne er han altid klædt i vest og jakke, hvid skjorte med knækflip og slips. Ved mere formelle, højtidelige lejligheder er han i kjole og hvidt med en tung guldkæde i bue ned over en veltrimmet mave og op til lommeuret i venstre vestelomme. Når familien er i sommerresidensen ”Søvang” i Tårnbæk, og han sidder afslappet ved siden af sin også meget smukke hustru Mathilde, er jakken af afslappet mørk velour. I årene mellem fotoalbummet fra 1914 og det fra 1920 bliver Wiliams grå trekantformede fipskæg næsten helt hvidt. Sådan må han have set ud i 1922.

Jeg studser ved sætningen, ”Jeg er født Aalborg”. Aalborg? Jeg, som troede, at min mors familie var indbegrebet af det københavnsk-jødiske borgerskab. Jeg kan ikke huske, at jeg nogensinde har hørt om familiens ”Aalborg-jøder”. Ikke desto mindre blev min oldefar født i Aalborg.

Der går et års tid, før jeg af en helt anden grund er i Aalborg. I stadsarkivet læser jeg om Aalborgs jødiske menighed, der på sin højde ikke tæller over 150 sjæle. Først den triste melding: i Aalborg er der en Synagogegade, men ikke nogen synagoge. Det viser sig, at den lille jødiske menighed i Aalborg til fulde efterlever den gamle jødiske vittighed om, at enhver jøde har brug for to synagoger: én, man går i, og én, man ikke går i. Historien er den, at tre forskellige Aalborg-jøder søgte om ret til at bygge en synagoge i begyndelsen af det 19. århundrede. Det var byen for meget, og der blev ikke givet byggetilladelse, før de rivaliserende herrer blev enige om at bygge én synagoge. Bygningen stod færdig i 1854, og billeder i arkivet viser en smuk bygning og afslører, at den lille menighed havde helt urealistiske

1.
Hj's'lenkaon i Marts 1922.

Jeg har ofte tænkt paa at medskrive nogle smaa Erindringer fra mit Liv, men naar det hidtil ikke er blevet til noget, saa er det vel nærmest fordi, at jeg har ment der ikke har fundet Begivenheder Med, som var værd at optegne for Efterverdenen. Naar jeg nu alligevel har besluttet mig til at læste nogle Skrifter til Papiret, saa synes jeg ikke det godt kunde gaaes længere, da jeg nu gaar i mit 68 de Aar og man jo ikke ved, hvor længe det forundes En at blive paa Jorden. Grunden til denne lille Bogs Fremkomst er dels den, at jeg selv synes det kunde være ganske morsomt ved Medskrivningen at gengive sit Liv i Erindringer og dels den, at det maaske en Gang i Tiden, naar mit Gj'e er borte og naar Grønværet smukt takke Højen, "hvedunder jeg sover" kunde mere mine Børn eller Børnebørn - ja maaske endda senere Slægter - at tilleringe en Times Tid i Lelshale midt Pogen. Det er muligt, at det, som fremkommer i efterfølgende Linier ikke sker i den Rækkefølge, som det kunde, men jeg kan tænke mig, at der ved Medskrivningen bliver Huller i Hukommelsen, thi det er kun efter denne, at jeg skriver. Dette hedes altaa de eventuelle Læsere undskyldt.

Jeg er født i Aalborg d. 21 Juli 1854, hvilket ialfald er berettet mig af mine Forældre og jeg har altid holdt min Fødselsdag paa denne Dag. Paa min Fødsels Attest staar imidlertid anført den 22 Juli 1854 og jeg kunde maaske tænke mig, at min Ankomst til denne Verden er sket saa sent paa Dagen, d. 21de, at man efter jødisk Etik har regnet den som d. 22de; er sidetævnte Dag imidlertid den rigtige, saa er der jo ikke sket under Ulykke, end at Verden har haft en Dag mindre Fornøjelse af min Navværelse. Jeg skal efter min Moders Sigende være opkaldt efter min Moders Fader, Hulff Koppel, men da mit Fornavn blev William, kan jeg selv kun indse, at Opkaldelsen indskrænker sig til W'et. Da der baade for min Faders og min Moders Slægts Vedkommende foreligger Stamtafle, nemlig Stamtaflen Melchior og Stamtaflen Koppel, begge i sin Tid udarbejdede af min afdøde Fætter, Albert Heckscher - førstnevnte Stamtafle senere paa ny udgivet af hans Søster, Rosine Heckscher, under Medvirking af Bibliotekon Josef Fischer - anser jeg det ufornuddent her at gøre Rede for mine Forfædre, da dette jo fremgaar af disse Stamtafle, men vil jeg naturligvis komme til at ontale

Første side af William Heckschers håndskrevne erindringer. Foto: Hanne Foighel.

fremtidsvisioner. Aalborg-menigheden var allerede ved at dø. Fra 1890 var der ikke mere gudstjenester i synagogen. I 1924 blev bygningen overdraget til Aalborg Kommune og indrettet til kommunalt arkiv. Det var sandsynligvis Davidstjernen i vinduet, der var årsag til, at stikkeren Frantz Tofts Schalburg-gruppe i marts 1945 smed en brandbombe ind af det. Arkivet brændte godt, og bygningen blev fuldstændig ødelagt. Under retsopgøret blev Toft dødsdømt og henrettet. Nu ligger Salling stormagasin på Synagogegaden.³

Arkivfoto af synagogen i Aalborg, der blev brændt ned af en benzinbombe kastet af en lokal nazisympatisør i 1945.

Foto: Aalborg Stadsarkiv.

Den ældste Aalborg-vejviser, jeg kan finde på stadsarkivets læsesal, er fra 1861. I det år er der 136 jøder i byen. Til sammenligning er der samme år 450 medlemmer af Aalborg Sangforening. I vejviseren er der familier og firmaer med jødiske navne: Buntmagere, juvelerer, herreekviperer, købmænd, en rådsmand og en religionslærer samt en synagogeforsanger. Men ingen af dem synes at være mine slægtninge.

Navnet Wulff Marcus Koppel dukker op i forbindelse med "Jødesagen" fra 1838. Koppel var medunderskriver på byens jødiske købmænds protestbrev til Danske Kancelli over, at deres lærlinge ikke kunne blive optaget i det lokale købmænds laug. I Danmark anno 1838 var forskelsbehandling på baggrund af religion ulovligt. De jødiske købmænd påkaldte sig ulovlig diskrimination: "Vi må formode, at det alene er i Aalborg, at Mosaiten anses uværdig at forblive i det respektive Købmændslav...."⁴ Men

det var ikke let at få uret gjort til ret. For de lokale købmænd havde slået købmænds laug og begravelses laug sammen, og myndighederne måtte forstå, at mosaiske købmænd ikke kunne være med til at begrave byens kristne mænd og kvinder. Efter 16 år, i 1854, fik de jødiske købmænd medhold i deres klage. Men Koppel var ikke blandt modtagerne af svarbrevet. Han var død i mellemtiden.

Ifølge "Stammtafel Koppel", der modsat de andre stamtavler i min nedarvede samling er et laset uindbundet hæfte, som for længst er gået op i limningen, døde min tiptipoldefar, Wulff Marcus Koppel, i Aalborg i 1845, 56 år gammel. Da var hans datter Adelheid 23 år og endnu ikke gift med Williams far, Lorentz Heckscher. Adelheid er min tipoldemor.

Jeg går en tur forbi Aalborgs lille smukke jødiske begravelsesplads i Hasserisgade. Porten er aflåst. Græsset er grønt og efterårsbladene føjet sammen om de mange gravsten med hebraiske tekster, der er ulæselige på afstand. Det var byens største jødiske købmand, Aron

Aalborg-købmanden Wulff Marcus Koppels veltede gravsten på Aalborgs jødiske begravelsesplads, hvor i alt 149 jøder ligger begravet. Foto: Hanne Foighel.

Heckscher – en familiesaga

Jacobsen, der i 1810 købte denne gravplads for at kunne begrave sin datter. I alt ligger 149 mennesker begravet her. Man kan let se ind over den lave mur, og det første, der springer i øjnene, er en stor væltet gravsten med latinske bogstaver: "Her hviler Wulff Marcus Koppel". Næste gang jeg kommer forbi Aalborg, skal jeg have fat i en nøgle.

Wiliams erindringer

Det er marts 1922. Min oldefar Wiliam har sat sig for at skrive sine erindringer. Jeg forestiller mig, at han sidder ved sit skrivebord i sit kontor i et af de mange værelser i herskabslejligheden i Axelborg, Vesterbrogade 4D i København. Inde i stuen sidder min oldemor Mathilde. Hun enten skriver eller læser breve. Eller måske sidder hun ved klaveret. I 1922 har de to været lykkeligt gift

Wiliam og Mathilde Heckscher i sommerresidensen Søvang, på Strandvejen 40 i Tårnbæk, et hus som Mathildes forældre Isak og Zerline Salomonsen købte i 1920'erne, og som gik i arv til deres datter. Privatfoto.

i 33 år. Wiliam omtaler Mathilde som "en sjælden Livsledsagerinde og den sødeste, trofasteste og kærligste Hustru". Jeg bliver blød om hjertet over at blive lukket ind i mine oldeforældres ægteskabelige hjerterum:

Jeg har engang lovet ikke at vilde rose hende i Selskaber og lignende Steder, og dette Løfte har jeg holdt, men under 4 Øjne har jeg tidt og mange Gange sagt hende Alt, hvad der laa mig paa Hjerte, og hvis disse Linier engang, naar jeg ikke er mere, skulde komme hende for Øje, saa skal hun dog vide, at lykkeligere end jeg har været i min Ægtestand, har ingen kunnet være, og saa maa hun vide, hvem der er skyld deri.

Knud Heckscher fotograferet kort inden han i 1920, 25 år gammel, rejste til Siam. Privatfoto.

Wiliam og Mathilde henholdsvis 68 og 59 år. Det var ikke tilfældigt, at Wiliam fandt tiden moden til at skrive erindringer. Han var netop holdt op med at

arbejde, og de to var alene. Døtrene Alice og Gerda var gift og havde stiftet familie i København med hver deres "bekovede provinsjøde", som det hed i familien om de to svigersønner fra Randers: Moses Metz og Sofus Oppenheim.⁵ Deres yngste, sønnen Knud, min morfar, var rejst. Han var 25 år, da han i oktober 1920 gik ombord på en handelsdamper til Østen. Han havde civilingeniøreksamen fra Teknisk Skole i København, men tiderne var svære. Det var umuligt at finde arbejde i København, og trangen til at stå på egne ben fik Knud til at tage ansættelse ved Siam Electricity Company og rejse til Bangkok.

Da Wiliam i marts 1922 satte sig til at skrive, var han som altid fem-syv uger bagud i forhold til, hvad der skete i Knuds liv i Siam. Knud var sin mors øjesten. Han var blevet sendt afsted med en stabel gråt brevpapir med guldkant og initialerne K.H. og et påbud om at skrive hjem en gang om ugen. Det gjorde han. Begge forældre besvarede brevene med spørgsmål, formaninger og nyt om, hvad der rørte sig i familien, i menigheden og i København i det hele taget. Da han begyndte at skrive om sin barndom, var Wiliam lykkeligt uvidende om, at Knud netop var blevet indlagt på et fransk nonnehospital i Bangkok med både malaria og tyfus. Brevene, hvor Knud skrev, hvordan han med alvorlig høj feber svævede mellem liv og død, var netop kun begyndt deres lange rejse fra Østen til Vesterbrogade.

Ved skrivebordet i Axeltorv åndede alt fred. Wiliam skrev om tiden i Aalborg, hvor hans far Lorentz og onkel Marcus Heckscher sammen drev en manufakturhandel. I 1858 gik de nedenunder og hjem, og begge brødre besluttede at flytte med deres familier til København:

Min Søster Thalia, var dengang 3 Aar, jeg knapt 2 Aar, og min søster Hanne 6 Uger. Jeg husker, at min Moder har omtalt, at det var en drøj Sørejse fra Aalborg med disse 3 smaa Børn.

I København var der netværk. Der var både den nære familie og et jødisk samfund tæt sammenstrikket af ægteskaber og familiebånd. Det fremgår mellem linjerne:

Da der i Dec. 1856 var død en Grosserer Marcus

Dessauer, der ved sin hustru Susanne Unnam var lidt i slægt med os og hans Forretning var til salg, købte min Fader denne paa den maade, at han i ti aar skulde svare Enken 1000 Rdl. [rigsdaler] (2000 Kr.), og for denne Sum var hans Broder, Ludvig Heckscher, Kautionist. Det viste sig desværre hurtigt, at det var en daarlig Handel, thi det næste Aar – 1859 – kom krisen til Danmark, og Forretningen kunde ikke gaa. Men de 1000 Rdl., som jo skulde udredes aarligt i de næste 10 Aar, laa som en tyngende Byrde paa min Faders Skuldre, og skjønt han vistnok bestræbte sig af alle Kræfter for at opfylde sine Forpligtelser, tror jeg nok, at hans Broder, Kautionisten, maatte betale en Del deraf. Men der bestod et smukt Forhold mellem brødrene, og Ludvig H. har vistnok aldrig beklaget sig derover. Min Fader, der trods al den modgang, der mødte ham i Livet, altid bevarede sit gode humør, kaldte spøgende Fru Dessauer "sin anden kone".

Min tipoldefar, Lorentz, kom tilsyneladende aldrig rigtigt økonomisk på fode. Han beskæftigede sig med lidt af hvert. Wiliam dvæler ikke ved det i sine erindringer, han skriver kun, at han ikke rigtigt ved, hvad faren alt handler med. Men kærene var små, og selv i København måtte familien ustandselig flytte: fra Badstuestræde til Nikolaj Plads, Østergade, Store Strandstræde, Gammel Torv, Tordenskjoldsgade, Heibergsgade og til Nygade.

I Østergade boede familien på anden sal i nummer 40 i en ejendom, der var ejet af en jødisk forretningsmand, Salomon Davidsen. Davidsen boede selv med sin familie på første sal og var på én gang meget religiøs og meget pragmatisk:

I Salomon Davidsens Hus havde Værten den endnu bekendte Kniplingshandel og boede selv med sin Familie på 1ste Sal. Davidsen selv var en lille hvidhaaret Mand, som var streng religiøs og havde sin Forretning lukket om Sabbaten og de Jødiske Helligdage. Jeg husker han engang havde nogen Kors af Jet (der dengang var moderne) liggende i Udstillingsvinduet, og min Moder med lidt Forundring derover spurgte ham, hvorledes

han egentlig turde handle med Kors. Da svarede han: Religionen vedkommer ikke Forretningen.

Min oldefar og hans søstre gik i skole i den indre by. Pigerne i Døtreskolen, Wiliam selv i Efterslægtens Skole, ”som var på Østergade, hvor Illum Manufakturhus nu er beliggende”. Nogen mønsterelev var min oldefar ikke:

Det var for størstedelen dygtige Lærere, som underviste i Skolen, men selvom jeg maaskе ikke kan betegnes som doven, kan jeg – naar jeg skal være ærlig – ej heller tilstaa, at jeg var særlig flittig eller lærenem, og det er nok tildels min egen skyld, at jeg ikke lærte mere, end jeg gjorde.

Alle tre søskende gik desuden til undervisning i Den Jødiske Religionsskole, der lå i Pilestræde. Det fremgår ikke hvor tit. Wiliam huskede læreren Dr. Mielziner bedst for, at konen hver time bragte ham en kop kaffe og to brunekager, som fik elevernes mundvand til at løbe. I sit voksenliv var Wiliam selv fra 1898 til 1918 medlem af religionsskolens bestyrelse:

Den største Begivenhed, som jeg i min egenskab af Bestyrelsesmedlem var med til, var den, at Skolen udgav 3die Udgave af Prof. Wolffs Børnebog. Det blev det største Arbejde, som var blevet trykt med hebraisk Text herhjemme, og det var Cohens Bogtrykkeri, som udførte det; Skjønt det var en ”Kemech” ved Navn Bach, der var Indehaver af Trykkeriet, satte han dog en Ære i at udføre det, og han skilte sig godt derfra. Pengene til Værket, det kostede ca. 7000 kroner, ”Schnorrede” Bestyrelsen sammen.⁶

Wiliam udreder sine familieforhold over adskillige sider. Både hans far og hans mor havde søskende og halvsøskende, idet mormoren mistede sin første mand og farfaren sin første kone. Det bliver til et virvar af navne og forklaringer, som jeg har svært ved at holde orden i. Jo flere onkler, tanter, fætre og kusiner og deres ægtefæller, jo mere blev familierne snoet sammen i uoverskuelige spindelvæv af slægt- og ægteskaber. Nogle giftede sig med ikke-jødiske kvinder og sivede væk.

Jeg hæfter mig især ved én beskrivelse. Wiliams mors ene halvsøster Emma Hartvigsons fem børn var usædvanlig musikalsk begavede: to blev musiklærere, en blev professor i musik i København, og sønnen Frits gjorde karriere i London:

Frits, uddannede sig som pianist og Klaverlærer. Han opholdt sig størstedelen af sit Liv i London med en 4 Aars Afbrydelse, som han tilbragte i St. Petersborg. I London blev han Lærer for prinsesse Alexandra, senere Dronning af England, udnævntes til Hofpianist og Professor og omgikkes datidens Notabiliteter saasom Rubinstein, Liszt, Wagner, Hans von Bülow og Tausig. Omtrent 70 Aar gammel, da han havde erhvervet sig en lille Kapital, hvoraf han kunde leve, flyttede han her til Byen og døde 78 aar gammel. I disse otte Aar førte han et ret selskabeligt hus, og jeg og min Hustru var oftere Gæst hos ham, hvor vi traf flere interessante personligheder. I sit Testamente havde Fritz indsat mig som Executor og testamenteret mig en lille samling kostbart Kinesisk Porcelæn.

På Heckscher-siden beskriver Wiliam sin fætter, Albert, på en sådan måde, at det unævnelige, at Albert tilsyneladende var homoseksuel, lyser ud af teksten. Han var jurist, dr.phil., passioneret skakspiller og skrev to af familiens stamtavler. Albert, der døde som 40-årig, var ”original både i væsen og klædedragt”:

Man kunde lidt smile af hans originale Indfald. Jeg erindrer, at jeg engang besøgte ham paa hans Kontor, det var om Sommeren, og han var iført et sæt Sommertøj og en flip. Absolut intet andet. Naar han knappede Frakken op, var han fuldstændig nøgen. Engang var han på Rejse i Paris, og de danske Rejsende plejede at skrive deres Navn, Hotel og Træffetid i en Fremmedprotokol, der i den hensigt var fremlagt i Café de la Regense. Ved Alb. H.’s Navn stod der anført: træffes om Natten mellem kl 2-6.

Det jødiske København

Wiliam skriver ikke meget om familiens jødiske dagligliv.

Han forestillede sig selvfølgelig, at de, der en dag skulle læse hans lille skriv, ikke ville have brug for at få det, der syntes indlysende, særligt forklaret. Han skriver, at der holdes kosher i forældrenes hjem, fordi mormoren Doris bor hos dem, og hun stammer fra et meget religiøst hjem i nærheden af Breslau. Det var hende, der efter at have mistet sin første mand blev gift med Wulff Koppel i Aalborg.

”Fredagften” blev markeret i hjemmet:⁷

Vi fik altid om fredagen et ”Kauschert” Birkes, og det dermed følgende lille Birkes (Challe) skiftedes vi Børn til at faa.⁸ Min Moders Brødre Jakob og Marx kom ofte som Ungkarle og spiste til Middag hos os, særlig om Lørdagen, da vi næsten altid havde en fortrinlig Oxesteg.

Det jødiske optræder i en række anekdoter. Williams onkel Jacob tager ham ofte med på ølpavillonen Svanholm på Gl. Kongevej, hvor ejeren Heymann bliver kaldt ”Øl-Heymann eller Bas-Heymann, fordi Heymann sang Bas i Koret i Synagogen”. Og København havde sine jødiske ”Originaler”, der ind imellem samlede opløb:

En gammel Jøde, der hed Berisch, var meget bekendt. Han havde været en slags Sekretær hos den gamle Vekselerer Heymann, populært kaldet ”Wulff Hreim”. Berisch var bleven forfalden og forsumpet og ernærede sig ved at schnorre. Han var en ret ubehagelig Person, der altid havde en Hoben Gadedrenge efter sig.

En bekendt Figur var ogsaa Kage Mathis, en lille Jøde, der altid gik med to store Kurve og forhandlede Kager.

Der var ogsaa to gamle Søstre Frænckel, der gik omkring og solgte kommen Oste. De var usædvanlig smaa og talte et saa morsomt Sprog, som fornøjede os Børn, naar de engang imellem faldbød deres Oste hos min Moder. Engang sagde min Moder til dem, ”jeg synes Deres Oste er saa gule i dag”. ”Wo gulere Wo bedre”, svarede de. Disse Frk. Frænckel kan man dog ikke betegne som Originaler; kun ved deres Lidenhed vakte de maaske nogen Opmærksomhed.

I sin ungdom kendte og omgikkes Wiliam den tids – nu længst glemte – kendte forfattere og skuespillere. København var en lille by. Jeg lader mig dog lidt imponere af min oldefars tantes tante:

Også Tante Rikke (dvs. Tante Jettes Tante) husker jeg; hun gjorde mest indtryk på mig, fordi hun boede i et pensionat i Nyhavn, hvor også H.C. Andersen boede, og han kom tit om aftenen og besøgte hende.

Livets alvor begynder, før man fylder 14

Den mest hjerteskræende og eneste let bitre passage i hele hæftet er Williams beskrivelse af, hvordan han blev taget ud af skolen og sat i lære, endnu inden han var fyldt 14 år:

I 1868 Skulde jeg efter endt Examen have været udmeldt af Skolen, naar Ferien begyndte til Juli, men en af de første Dage i Juni, kom min Fader hjem og fortalte, at han havde søgt og faaet Plads til mig som Lærling hos Vexellererfirmaet B.L. Frænckel & Co paa Østergade 32, og at jeg skulde tiltræde samme d. 9. Juni for at deltage i terminstravlheden d. 11. Juni. Sporenstregs blev jeg da taget ud af Skolen og tiltrådte denne Plads, endnu før jeg var fyldt 14 Aar og endnu ikke konfirmeret.

Skagenmaleren P.S. Krøyer malede i slutningen af 1880'erne et bestillingsarbejde af mæglerne på Børsen i København. Hver enkelt betalte for at blive malet ind i billedet. Etatsråd Isak Salomonsen, forfatterens tipoldefar, er den sjette fra venstre.

Den 68-årige begræd de sidste måneder af sin barndom, som han ikke fik lov at leve ud. Lærepladsen som yngste mand i et af byens mange jødiske vekselererfirmaer kom til at forme hans livsbane. Han begyndte med at flytte papirer rundt på kontoret, kom på Børsen som vekselererassistent, og 18 år gammel tog han vekselmæglereksamen. Hans chef, B.L. Frænckel, var ikke noget hverken venligt eller rart menneske. Han var ugift og boede sammen med sine fire søstre i Østergade. Søstrene lavede ”glimrende Frokost og Kager til Kaffen” til de ansatte og forkælede dem på de jødiske helligdage blandt andet med ”en fremragende Matzos-Kuchen”.⁹ B.L. Frænckel var meget religiøs:

(...) om Lørdagen, naar han ikke røg, tyggede han altid paa et stykke Cigar. Han gik heller ikke paa Børsen om Lørdagen, og officielt hed det sig ogsaa, at Kontoret var lukket om Lørdagen, men alligevel afviklede vi dog Børsforretningerne fra den foregaaende Dag. Selve Lørdags-Forretningerne blev givet i Kommission til en eller anden Mægler...

Det var chefens nevø med initialerne N.I., der senere døde ugift og testamenterede alle sine penge til oprettelsen af N.I. Frænckels Alderdomshjem, senere Frænckels Stiftelse.

Wiliam beskriver nøje arbejdet på Børsen, nævner de jødiske børsægleres navne samtidig med, at han nævner, hvor de er afbildet på Krøyers store Børsmaleri. 27 år gammel forlod han B.L. Frænckel & Co. Sammen med den lidt ældre vekselerer Axel Vollmund dannede han vekselererfirmaet Vollmond & Co, hvor Wiliam blev i 40 år.

På Børsen talte Wiliam godt med den lune og snakkesalige ældre vekselerer etatsråd Isak Salomonsen. Wiliam blev inviteret til middage hos familien Salomonsen, i byen foregik det i Købmagergade 24 og om sommeren i Søvang i Tårnbæk. Wiliam syntes, at husets datter var en ”sød og beskeden ung Pige”, og bad efter få måneder Isak Salomonsen om Mathildes hånd. Selv i 1888 var det altmodisch: ”allerede den gang var det maaske ikke Brug og er det ialfald neppe senere bleven Sædvane, at de Unge beder de Gamle om Tilladelse til at optræde som Friere”.

I en fjern verden

Mens Wiliam skrev små og store detaljer fra sit liv, var Mathilde optaget af at korrespondere med Knud. De første af hendes breve fra 1919 handlede om planlægning og gennemførelse af to måneders rejse til Rivieraen, Rom og Firenze. Wiliam håbede, at turen kunne dulme Mathildes begyndende depression over, at også Knud nu var væk. De rejste med Mathildes bror Frederik Salomonsen og svigerinden Dina. Dengang som nu handlede de fleste af rejsebrevene om kendte turistattraktioner og om mad. I Italien voldte det kvaler:

(...) god mad får man ikke her. Alt er så udpint. Brødet er ganske mørkt, sukkeret i små Poser er ganske gult. Fiskene her smager ikke os Nordboere. Sauce kendes ikke. Makaroni og Ris med Tomat serveres til alle Måltider og det bliver man nødt til at spise, hvis man vil blive mæt hernede. Der er en kauscher Restaurant men den er grisset og uappetitlig.

Da de på hjemrejsen nåede Berlin, skiftede tonen: ”Jeg nød den gode kauschre Mad, vi kunne få på en ordentlig proper Restaurant”.

Mathilde ville gerne høre, hvordan det var med jøder i Østen. Og Knud fortalte blandt andet, at han havde hørt en danskfødt jødisk operasanger, Carouso Enrico Palmetto, optræde i Bangkok. Han hed oprindeligt Mendel Hartvig, var gift med en ung amerikansk skuespillerinde og boede nu på Ceylon.

Mathilde svarede, at hun udmærket kendte Mendel Hartvig fra Klampenborg. Han ”var en lidt tarvelig Person, har en stor Stemme, men synger ikke altid rent. Og det mærkværdige er, at den unge Kone stadig fører kauscher husholdning på Ceylon”.

Knud skrev videre:

I spørger, om der er nogen Jøder herude. Selvfølgelig – de findes vist over hele Kloden, men jeg ser meget lidt til dem, og de passer vist ogsaa sig selv, jeg har forsøgt nu og da at ”mishle” lidt med dem, men det falder ikke i god Jord.¹⁰ Nogen Synagoge

findes vist ikke herude, men 162 Buddhatempler, nogen og tredive Kinatempler og 6 Kristenkirker, saa her er saamænd Guddommelighed nok.

Mathilde bad også om nøje beskrivelser af Knuds arbejde, ville vide, hvem han omgikkes, og hvad han så og oplevede. Knud klagede meget over, at arbejdet var kedeligt. Han havde ansvar for et kontor og nogle dovne lokale ansatte. Det fremgår ikke, at hans tekniske evner blev udnyttet. På et tidspunkt kørte han på motorcykel rundt i Bangkok og tjekkede, hvem der havde betalt for elektriciteten, og hvem der havde pirattilsluttet sig til nettet. Han blev ansvarlig for kompagniets brandbil og beskrev med begejstring ildebrandene, især dem på den anden side af floden, som brandbilen ikke kunne nå. Dengang var der ingen broer.

Han havde en enkelt god kollega, som han turede landet med på fridage, og han sendte billeder hjem af de mange templer, han besøgte. De øvrige danskere i byen, dem fra ØK (Østasiatisk Kompagni) især, var ”hovedsageligt en flok ubehøvede Fyre, som ikke engang kender almindelige Omgangshøflighed, derfor kommer jeg meget nødtigt sammen med dem. Jeg får altid sådan en underlig kløen i fingrene, når jeg ser nogen af dem”.

Mathildes breve handlede om livet i familien, om fødselsdage, middage og helligdage. I april 1921 kom menighedens årlige store begivenhed til at danne rammen om et drama:

I Søndags foregik altså den store jødiske Confirmation, og der var så fuldt i Kirken, at ingen uvedkommende kunne få plads, men det hele var nok meget vellykket.¹¹ Middagen, hvor vi var, hos Carl L. var rigtig nydelig med masser af Taler endog af Konfirmanden og hans Broder. Heldigvis blev stemningen dér ikke forstyrret af den uhyggelige Begivenhed med Max Ballins sørgelige Endeligt. Du har måske hørt, at han skød sig med en Revolver Søndag og er død efter flere Dages Bevidstløshed, det er en skrækkelig Begivenhed foretaget i Sindssyge som følge af Overarbejde og modgang i Forretningen. Han får et ganske storartet Eftermæle, og det er en betydelig

Mand, der er gået tabt for Dansk Industri. I flere Hjem blev Confirmationen forstyrret af denne Begivenhed, hvor flere bekendte Børsherrer blev kaldt bort fra selskabet.

William tilføjede nogle mindre sentimentale ord om Ballins selvmord:

Den affære er en slem Historie for mange Mennesker, som taber en masse Penge på Aktierne. Han havde købet en mængde Huder og Læder til høje Priser, og da alle Varer næsten hele Verden over er faldet betydeligt, ligger der et umådeligt Tab derpå. Ved Nytår stod Aktierne i 115 og idag på 40, så der falder alvorlige Lussinger, men alligevel var det synd, at så begavet en Mand skulle ende sit Liv på den måde.

Jeg forestiller mig, at det blev begyndelsen til Landmandsbankens krak, der skete året efter.

Forfatterens morfar, Knud Heckscher, i sin hvide tropesmoking i brug ved festlige lejligheder i Bangkok, Siam, 1920/22. Privatfoto.

Brevene fra slutningen af 1921 handler stort set alle om, hvor dårlig Knuds løn var, og hvor dårlige muligheder der var for at finde arbejde uafhængigt af familien, hvis han skulle komme hjem. Da der pludselig dukkede en nemesis fra København op, der ændrede Knuds situation mærkbart, gik det op for mig, at min morfar ikke kun var rejst til Østen for at finde arbejde, men også – og måske især – for at vride sig ud af de i København allestedsnærværende familiebånd. Hans morfar var etatsråd Isak Salomonsen, og dennes enke, Knuds bedstemor Zerline, sad tungt på familien og på formuen. Onklen Frederik førte familiefirmaet Salomonsen videre, og faren Wiliam havde gennem Vollmond & Co arbejdet sig til status på Børsen og i den jødiske menighed:

Det lader nu til, desværre, at jeg er bleven ”opdaget”, hermed mener jeg, at jeg hidentil, har kunnet leve mit Liv hernede i behagelig Ubemærkethed og selv vælge, hvem jeg vil omgås, for der var ingen der kendte mig eller mine, og da jeg ikke ”call’ede”, saa blev jeg heller ikke inviteret.¹² Men så kom her en havareret Vexellererdreng, en Hr. Landgreen, en rigtig pæn og dannet Fyr. Og han har jo flittigt berettet – det antager jeg – om min rige Familie, for siden hans Ankomst, er der kommet vældig Bevægelse i Andedammen. Jeg er inviteret snart her og snart der, er opfordret til at gaa ind i flere klubber. Men nej, jeg kan s’gu ikke med disse Mennesker hernede, de har ingen Opdragelse og vil dog være så fine så fine – det er decideret ”Gullasch”. Jeg vil have lov at være i Fred og ikke ødelægge migselv med Spiritus og skal nok ogsaa vise dem, at jeg kan gøre det..... lidt ”Risches” har jeg ogsaa mærket, men det er kun svage Hentydninger, som jeg altid overhører.¹³

I det lille regnehæfte skrev Wiliam videre om sine unge dage på Børsen, og imens blev Knud mere og mere elendig en halv verden væk. Den 13. februar 1922 skrev Knud:

Undskyld Skriften og Blyanten, men lige for øjeblikket har jeg fornøjelse af at ligge på Ryggen med 40 i feber. Jeg måtte lægge mig i lørdags og har hverken spist eller sovet siden – Endelig idag kom Doktoren og mente ikke, det var andet end almindelig Forkølelsesfeber.

Det brev ankom først til København midt i april. Inden da havde forældrene fortalt, at hans søster Gerda havde født endnu dreng. Der havde været ”Brees Mille under kontrol af Dr. Friedländer, som skal være til stede på Menighedens vegne, når det ikke er en Læge, der foretager Handlingen”.¹⁴ Der var også blevet holdt ”Seder-aften”. Og inden da var der blevet ”skiftet Køkkenbestik og Spisestel”¹⁵, købt ”Påskebrød”¹⁶ ind i ”Påskebutikken”¹⁷ til ”Påskan, der i år falder så udmærket sammen med Kemechs”.¹⁸

Brevet fra Knud om sygdommen kunne nok bekymre forældrene en smule. Men da det næste brev ankom mere end en uge senere med klare formaninger om ikke at blive bekymret, forestiller jeg mig, hvordan Mathildes moderhjerte gispede:

Desværre så ligger jeg endnu i Sengen med ret høj Feber, som ikke gør tegn til at gå ned. I onsdags lod jeg mig flytte fra Messen ud på det Franske Hospital St. Louis, hvor jeg nu er, da det ikke kunne blive til noget med den pasning, jeg fik i Messen, hvor der ikke engang kan ringes på en Boy fra sengen. Her er det bar Diakonisser, som er Sygeplejersker.

Når nu jeg fortæller Eder, hvad det er jeg fejler, må i love ikke at sende Telegrammer ud om 6 uger, og heller ikke ængste jer unødigt, for der er ganske sikkert ikke nogen Fare på færde, men der blev tagen Urinprøve, som viste sig upåklagelig, og så flere på hinanden følgende Blodprøver, hvoraf nogen viste Malaria og andre Para-Tyfus, men Febereren vil desværre ikke gå ned, og noget at spise får jeg heller ikke, men jeg har heller ikke nogen Appetit.

Da det brev ankom den 26. april, kunne Mathilde ikke holde til det længere: ”Du kan da nok tænke dig, det er svært for mig at vide, at du ligger syg så langt borte”, skrev hun uden at vide, at Knud stadig på syvende uge lå med høj feber på nonnehospitalet. Ugen efter var der lidt bedre nyt. Febereren var væk, og Knud lød som sig selv:

Er der noget, de ikke kan her på Hospitalet, så er det at lave mad, den er grusom, der er vist for meget Krusefix og Rosenkrans i, og så steger de

vist i Nonnefedt, men min Doktors frue, laver god dansk Fiskebudding og Kødfars til mig, så det hjælper jo.

Men brevet afspejlede ikke virkeligheden, for sygdommene havde godt fat, og Knud blev atter slået tilbage med 40-41 i feber. Det vidste Mathilde og Wiliam endnu ikke, da de efter de to første breve sendte et bekymret telegram til Siam Electricity Companys danske direktør Elsøe. I svartelegrammet forklarede Elsøe med få ord, at faren var ovre: ”Heckscher forladt hospitalet STOP stadig svag STOP”. I sit næste brev var Mathilde overrumplet af dårlig samvittighed:

Du finder det måske overdreven Ængstelse fra vor side, da du selv bad os ikke telegrafere, men jeg håber ikke du har haft Ubehageligheder derved. Måske du ikke ved noget derom. Mig har det beroliget – og det trængte jeg til.

Jeg identificerer mig med min oldemor. Hvor må hun have haft det frygteligt. Bange for drengens liv og for hans vrede. Han ville jo så gerne stå på egne ben. Jeg kan slet ikke forestille mig, hvordan forældre kunne klare at få besked om deres 27-årige søn med seks til otte ugers forsinkelse. I dag ville WhatsApp, Messenger, Skype eller telefon sørge for omgående besked, og jeg ville tage det først mulige fly, hvis mit barn lå syg et sted. En mors bekymring er helt den samme på 100 års afstand.

Uafsluttede erindringer

Efter 35 tætskrevne sider slutter Wiliams livserindringer brat. Det er ikke underligt, at han aldrig blev færdig. I forsommeren 1922 var der langt vigtigere problemer, der skulle løses. Både Mathilde og Wiliam tryglede Knud om at komme hjem hurtigst muligt. Men der var krise. Selv pæne jødiske forretningsmænd i deres omgangskreds var uden arbejde. Og Knud ville ikke hjem til en situation, hvor ”man som 30 Årig skal bede sine Forældre om Penge til en Overfrakke”. I begyndelsen af juni 1922 sendte Wiliam et telegram til Knud og gav ham et overraskende tilbud. En fjernt beslægtet forretningsmand var død, og man ville gøre en god gerning

ved at købe forretningen af enken – billigt: ”Kan måske købe Hartvigs metal industri på gode vilkår du bliver så ejer hvis ja telegrafer hvornår du kan rejse”. Ugen efter var Københavns Metalfabrik på Frederiksberg købt, og forældrene håbede hurtigst muligt at gense deres søn. Men Knud havde andre planer:

I må mindst, som jeg telegraferede, regne 5 måneder fra min Opsigelse og til min Tilbagekomst til Kbh. Først har jeg tre måneders Opsigelse, og dernæst vil jeg ikke gøre Rejsen på samme måde, som jeg kom herud, hvor jeg ikke så meget andet end Himmel og Hav, men jeg har tænkt ruten: fra Bangkok med Damper til Saigon (Fransk Indokina) til Hongkong derfra tur af Floden til Cantoen Over Swatow-Foochow-Shanghai, derfra med damper til Nagasaki (Japan) gennem Japan med Bane over

Forfatterens oldemor og morfar, Mathilde Heckscher med sønnen Knud, fotograferet i Tårnbæk i 1930'erne. Privatfoto.

Hiroshima-Kobe-Osaka-Nogoya-Fujujama-Yokohama-Tokio, derfra med Damper til Honolulu og videre til S. Fransisco, gennem Amerika til New York, og endelig med en Båd hjem til Danmark, da jeg synes det er for god en Lejlighed, som sikkert aldrig mere kommer igen, til at se alle disse mærkelige Steder, til at lade det gå fra sig.

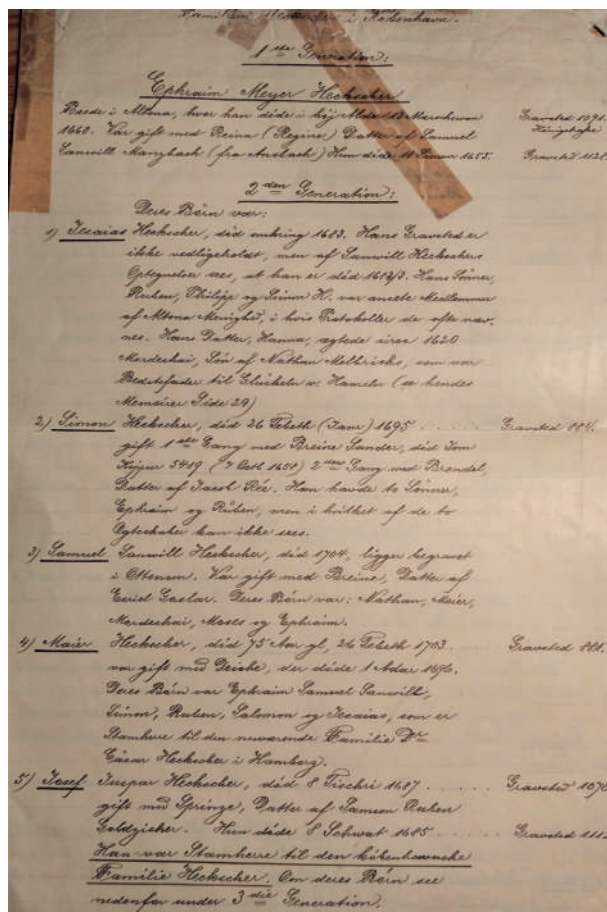
Forældrene var rystede. Men Knud gav sig ikke. Han havde under hele opholdet i Bangkok lagt penge til side til sin eventyrrejse. Han var ydmygt taknemmelig for fabrikken, men forklarede, at rejsen med luksUSDampere med læger ombord var langt sikrere for en i øvrigt frisk rekonvalescent end et snavset handelsskib. Wiliam og Mathilde kunne ikke gøre andet end at ønske ham held på rejsen.

Den 16. november 1922 gik han i New York ombord på amerikabåden *United States* for at nå Toldboden i tide til sin 28-års fødselsdag den 1. december 1922.

Efterskrift

Min morfar Knud ville egentlig være filminstruktør. I stedet blev han metalfabrikant. Han beholdt bronzestøberiet på Frederiksberg, indtil ordrebogen i begyndelsen af 1960'erne var tom. Knud døde i 1980, men han opgav aldrig filmen. Han filmede familien og andre begivenheder på 16mm. Filmene har jeg indleveret til Statens Filmmuseum. Min yndlingsfilm er en didaktisk film om, hvordan man støber en bronzefigur.¹⁹ Man ser en springvandsfigur, *Mor og barn*, af billedhuggeren Johannes Hansen blive til og stillet op i porten på Nybrogade 12 i København. Der står den stadig. Trods mange timers trawlen gennem diverse arkiver er det ikke lykkedes mig at finde ud af, hvem der i sin tid bestilte figuren og opstillede den på adressen. Knud har blandt andet også lavet en munter kortfilm, mens Harald Isenstein portrætterede Storm P.²⁰

I samme konvolut, hvor jeg fandt Wiliams livserindringer, lå også en håndskreven oversigt over Heckscher-familiens første seks generationer. Familien kan føres tilbage til Ephraim Meyer Heckscher, der døde og blev begravet i Altona i 1660.

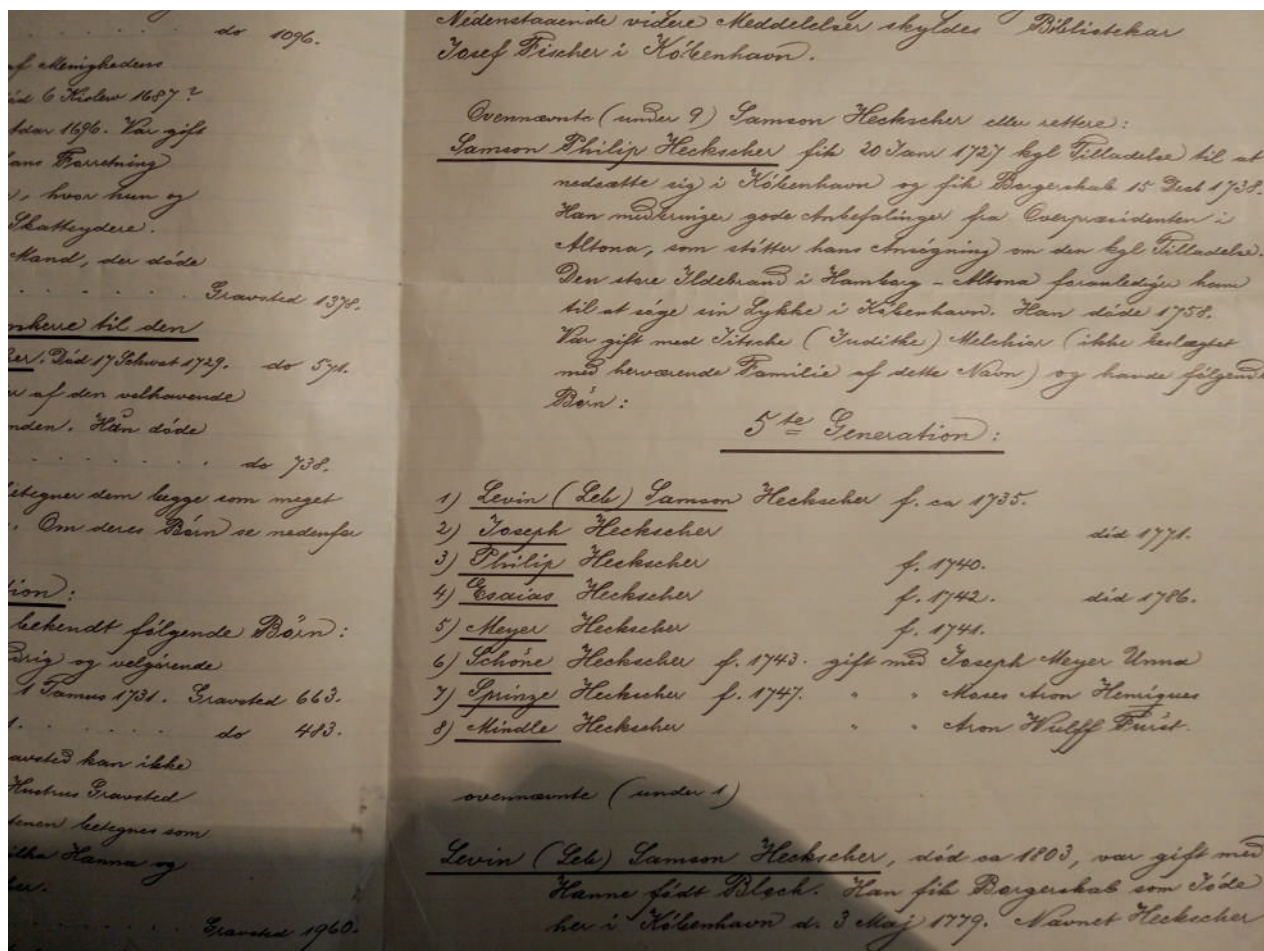

Håndskrevet stamtavle over slægten Heckscher. Privatfoto.

På oversigten betegnes Ephraim Meyer som første generation. Det var fjerde generation, der kom til København:

Samson Philip Heckscher født i Altona i 1693, fik 20. januar 1727 tilladelse til at nedsætte sig i København og fik borgerskab 15. December 1738. Han medbringer gode anbefalinger fra Overpræsidenten i Altona, som støtter hans Ansøgning om den kgl. Tilladelse. Den store Ildebrand i Hamborg-Altona foranlediger ham til at søge sin Lykke i København. Han døde i 1758.

Min oldefar Wiliam Heckscher var ottende generation. Inden han døde i 1925, nåede han at se Knud komme hjem fra Østen, overtage metalstøberiet og i 1924 blive gift med kusinen Margit (Salomonsen). Min mormor,

Udsnit af håndskreven stamtafle over familien Heckscher, beskrivelsen af den første i slægten, Samson Philip Heckscher, der flyttede fra Altona til København efter den store brand, fik opholdstilladelse i 1727 og borgerskab den 15. december 1738. Privatfoto.

Margit, der i virkeligheden hed Emma Margrethe, blev i 1906 fire år gammel adopteret af Mathildes bror Frederik og Dina Salomonsen. De kunne ikke selv få børn. Ifølge adoptionspapirerne var min mormors fødselsmor Aranka Lang i Hannover i Tyskland. Tæller man videre, er jeg ellefte, mine børn tolvte og mine børnebørn trettende generations efterkommere af Ephraim Meyer Heckscher.

Min oldemor Mathilde overtog Søvang på Strandvejen 40 i Tårnbæk efter sine forældre. Efter familiens flugt til Sverige i oktober 1943 blev huset brugt af modstandsbevægelsen. Haven gik direkte ned til Øresund og gjorde det oplagt til smugling af våben og ammunition. I november 1944

blev Søvang sprængt i luften af en Schalburg-gruppe. Lyngby-Taarbæks brandmester skrev i sin rapport, at "skaden var total", huset var "jævnet med jorden" og fremstod "som en rygende ruindyng". I 1949 overtog kommunen grunden, der i dag er en offentlig strandpark under navnet Bombegrunden.

Mathilde døde i 1948. Ved hendes bisættelse sagde Knud blandt andet:

... vi oplevede at se hende nå de 80, inden Gud sænkede et slør over hendes Hjerne, der nådigt befriede hende for at opleve de Sorger, som på

det tidspunkt var brudt ind over Fædrelandet, og især var så skæbnesvangre for vor race, ja så tæt var Sløret, at hun blev sparet for at opfatte, at hendes elskede Søvang, hvor hun både havde levet en lykkelig Ungdom og en velsignet Alderdom, blev knust til grus...

LITTERATUR

Dansk Jødisk Museum (online)

2019 <http://jewmus.dk/klik-og-find/aalborg-synagoge/> [København] 2019 (16.08.19)

Fischer, Josef

1916 *Slægten Levin-Fridericia*. På foranledning af vekselerer Martin J. Levin.

1927 *Slægten Salomonsen (Nyborg)*. Udgivet af vekselerer Frederik I. Salomonsen.

Heckscher, Albert

1883 *Stammtafel Koppel (oder Thurnauer)*

1884 *Stamtavlen Melchior*. Omarbejdet af Josef Fischer i 1920.

Klitgaard, Carl

1922 "Bidrag til Jødernes Historie i Aalborg". *Tidsskrift for Jødisk Historie og Literatur*, tredje bind, hefte III, 1922. Udgivet som særtryk.

Private breve og optegnelser.

NOTER

1. Jeg har bevaret oprindelig stavemåde med store versaler og dobbelte aa'er i alle direkte citater.
2. I denne saga forekommer personer fra min familie på mødrene side adskillige generationer tilbage: Wiliam Heckscher, der i 1922 nedskrev sine livserindringer, var min oldefar. Wiliam blev født i Aalborg. Wiliams far hed Lorentz Heckscher. Lorentz giftede sig med Adelheid Koppel, datter af købmanden Wulff Marcus Koppel, hvis gravsten stadig kan ses på Aalborgs jødiske begravelsesplads. Wiliam blev gift med Mathilde (født Salomonsen). Mathilde var datter af vekselerer etatsråd Isak og Zerline Salomonsen, som også fik sønnen Frederik. Frederik blev som sin far vekselerer. På den Hirschsprungske Samling findes et maleri af Zerline Salomonsen og de to voksne børn Mathilde og Frederik, afbildet foran familiefirmaet Salomonsen på Amagertorv 7 i København. Malet 1906 af Erik Henningsen. Mathilde og Wiliam Heckscher blev forældre til Alice (gift Metz), Gerda (gift Oppenheim) og Knud. Knud blev gift med sin kusine Margit (adopteret fra Tyskland af Frederik og Dina Salomonsen). Knud og Margit Heckscher var min morfar og mormor. De fik børnene Vera, Eigil og Dorit. Deres ældste datter Vera var min mor. Vera blev gift med min far, Isi Foighel. Efter deres skilsmisse tog hun sit pigenavn igen.
3. Se <http://jewmus.dk/klik-og-find/aalborg-synagoge/> (16.08.19)
4. Diskussionen om jødiske købmænds ret til at blive medlemmer af Købmandslauget fremgår af lokalhistorikeren Carl Klitgaards artikel "Bidrag til Jødernes Historie i Aalborg" i *Tidsskrift for Jødisk Historie og Literatur*, tredje bind, hefte III, 1922. Udgivet som særtryk.
5. *Bekoved*: ærværdig, af hebraisk *kavod* for ære.
6. I citatet betyder "Kemeb" ikke-jødisk og kommer af det hebraiske ord "kemah", som betyder mel (hvid), mens "Schnorre" bruges om penge, ofte indsamlet ved insisterende plagen.
7. "Fredagften" står for shabbatmåltidet.
8. Med "Kauscher" menes kosher.
9. *Matzos-kuchen* er kage bagt af usyret mel, som spises til Pesach.
10. *Mishle* betyder at blande sig med og stammer sandsynligvis fra det tyske *mischen*.
11. Ordet kirke i sætningen refererer til synagogen. Ordene kirke og præst var dengang almindeligt brugt for synagoge og rabbiner.
12. Det engelske udtryk "call" bruges af alle udlændingene i Bangkok for at "gå på visit".
13. *Risches*: sladder.
14. *Brees mille*: omskæring, af hebraisk *brit mila* – *brees mille* eller *bris mille* jævnfør ashkenasisk udtale.
15. Til Pesach skiftes alt bestik ud med særligt Pesach-bestik, der kun bruges til usyret mad en uge om året.
16. Páskebrød: det usyrede brød til Pesach på hebraisk *mazte* – *matzos* jævnfør ashkenasisk udtale.
17. Páskebutikken: menighedens udsalg for madvarer specielt til Pesach.
18. Den jødiske og den kristne påske falder visse år samtidig.
19. Filmen er indleveret til Statens Filmmuseum og kan ses som en del af projektet *Danmark på film* på: <https://filmcentralen.dk/museum/danmark-paa-film/film/kobenhavns-metalstoberi-bronzestobning>
20. Filmen kan ses på: <https://filmcentralen.dk/museum/danmark-paa-film/klip/storm-p-portraetteres>